

Klaudia Czekaj, Natalia Dubak,
Natalia Królik, Jakub Mikuszewski,
Agnieszka Wadoń

Postrzeganie życia więziennego w Polsce przez studentów w czasie pandemii COVID-19

Students' perception of polish prison life during the COVID-19 pandemic

Wprowadzenie

W każdym polityczno-prawnym systemie więziennictwo jest nieodzownym elementem aparatu państwowego. W unowocześnionych systemach skłaniających się ku idei myśli penitencjarnej więzienie poza spełnianiem funkcji izolacyjnej odgrywa również rolę resocjalizacyjną (Kwiatkowski, 2009, s. 5). Jest to miejsce, w którym dąży się do „naprawiania” przestępców i przywracania ich do społeczeństwa już jako zresocjalizowanych (Kwiatkowski, 2009). Zakład karny na niewielkim obszarze skupia dwie grupy społeczne, a mianowicie więźniów i personel, co czyni je bardzo szczególnym środowiskiem (Poglek, 2010, s. 17). Z uwagi na powstające więzi społeczne więzienie możemy interpretować między innymi jako instytucję, system społeczny czy także układ grup (Poglek, 2010).

Przez ostatnie lata więziennictwo w Polsce było poddane wielu znaczącym zmianom. Zmiany te wynikały między innymi z braku stabilności prawa, ale także światopoglądów politycznych czy osób stojących na czele formacji. Sytuacja ta bezpośrednio wpływała na brak stabilizacji zawodowej funkcjonariuszy i wiele zmian z zakresu funkcjonowania zakładów karnych w Polsce (Zajac, 2022, s. 64). Z racji tego, że służba

więzienna jest formacją pracującą w zamknięciu, niewiele o niej wiadomo, przez co ciężko jest społeczeństwu stworzyć prawidłowy i rzetelny obraz funkcjonowania owej instytucji (Zajac, 2022). Według Marii Niełaczonej (2017, s. 27–28) „przeciętny obywatel nie wie, czym jest więzienie i jego administracja, a wobec tego nie ma pożytki dla swojej wyobraźni, za wyjątkiem filmów fabularnych i medialnych newsów”. Obydwa źródła kreują pewną wizję nadaną przez autora, ale nie przekazują wiedzy. „Tworzą wybiórczy i tendencyjny lub subiektywny obraz więzienia” (Niełaczonej, 2017, s. 27–28). Dlatego też otwarcie krytykowany jest schemat organizacyjny więzienia tworzący odrębny świat rządzący się swoimi prawami, oddzielony od reszty społeczeństwa (Helios i in., 2020, s. 19). Podążając owym schematem, otrzymujemy instytucję, której charakter jasno można określić jako represyjny, na której spoczywają ogromne oczekiwania ze strony społeczeństwa w stosunku do skuteczności oddziaływań resocjalizacyjnych. Jest to swoisty rodzaj paradoks i należy mu sprostać.

Wobec polskiego więziennictwa stosunkowo często pojawiały się zarzuty dotyczące występowania niezgodności pomiędzy celami a środkami kary. Zakłady karne były postrzegane jako te, które mają destrukcyjny wpływ na życie jednostki, co więcej, nie stwarzają skazanemu warunków do skutecznej resocjalizacji i powrotu do społeczności (Zajac, 2022, s. 65). Argumentem zdecydowanie przemawiającym za dotychczasową krytyką owej instytucji jest izolacja osób pozbawionych wolności, która znacząco utrudnia zaspokajanie ich potrzeb na poziomie podstawowym w sferze nie tylko fizycznej, ale i społecznej (Zajac, 2022). Wpływa ona zasadniczo na psychikę większości osadzonych i może oddziaływać na autoagresję czy również pojawienie się myśli samobójczych (Bezpieczeństwo osadzonych..., 2020). Wzieszenie, podejmując się izolacji człowieka, powoduje, że znajduje się on w nienaturalnej sytuacji życiowej. Wywołuje to depriwację potrzeb, frustrację, przeciążenie oraz konflikty intrapsychiczne (Ozga, 2017, s. 65). To, jakie konsekwencje będzie miała dla człowieka sytuacja uwięzienia, zależy od takich czynników jak: jego wcześniejsze doświadczenia życiowe, wsparcie społeczne, psychika oraz predyspozycje osobowościowe (Ozga, 2017). Odnosząc się z kolei do procesu resocjalizacji, występuje wiele kontrowersji wokół tego, czy jest konieczność, a także zasadność jej stosowania. Według opinii Henryka Machela (2014, s. 171–175) w tym obszarze występują pewne problemy, które wynikają między innymi ze specyfiki pracy z osobą skazaną. Nie bez znaczenia są również negatywny wpływ podkultury więziennej, wadliwie funkcjonujący personel więzienny czy też sama instytucja więzienia.

W związku z dylematami i zarzutami związanymi z funkcjonowaniem polskiego więziennictwa postanowiono zbadać to, jak życie w zakładzie karnym jest postrzegane przez studentów.

Metodologiczne podstawy badań własnych

Artykuł prezentuje wyniki badań własnych nad postrzeganiem przez studentów instytucji więziennictwa w Polsce, które zostały przeprowadzone w czasie pandemii COVID-19. Przedmiotem badań ustanowiono zbadanie opinii studentów dotyczących życia w zakładzie karnym. Za cel postawiono sobie ukazanie opinii studentów na temat wybranych aspektów życia w zakładzie karnym. Sformułowano następujący problem główny: jak postrzegane przez studentów jest życie w zakładzie karnym? Aby skonkretyzować problem główny, dokonano podziału na problemy szczegółowe, które dotyczyły warunków w zakładzie karnym, planu dnia w zakładzie karnym, możliwości rozwoju osadzonych, dostępu do kultury, panującej w zakładzie karnym dyscypliny, przemocy, psychiki skazanego, skuteczności resocjalizacji oraz postrzegania przyszłości skazanych po opuszczeniu zakładu karnego.

Grupę badawczą stanowili studenci w liczbie 55 osób, którzy zostali dobrani losowo. Niemal trzy czwarte badanych stanowiły kobiety. Znaczna liczba respondentów znajdowała się w przedziale wiekowym od 21 do 22 lat, zaś najmniejszy odsetek stanowiły osoby w wieku kolejno 25 lat, 33 lata i 39 lat. Przeważająca liczba ankietowanych zamieszkiwała miasta powyżej 500 tys. mieszkańców. Niewielką grupę stanowiły osoby bytujące w miastach zamieszkałych przez 150 tys. – 499 tys. osób.

Badania przeprowadzono online. W analizie zebranego materiału badawczego wykorzystano metodę ilościową, metodę sondażu diagnostycznego z wykorzystaniem techniki ankiety i kwestionariusza ankiety.

Warunki panujące w zakładach karnych

Respondentów zapytano o postrzeganie panujących w więzieniu warunków. Spośród wszystkich ankietowanych niemal 42% uznało warunki w zakładach karnych za złe, 27% nie miało zdania. Z kolei blisko 31% uważa stan za dobry.

Postrzegany przez studentów obraz więziennictwa wydaje się sprzeczny z ideałem więziennictwa, jaki rysuje się w literaturze przedmiotu, lecz tożsamy z wynikami badań prowadzonych na temat realnych warunków panujących

w więziennictwie. Warunki bytowe w jednostkach penitencjarnych, w których przebywają osoby pozbawione wolności, stanowią bardzo istotną kwestię w kontekście poszanowania godności osobistej więźniów. Prawo do kąpieli, energii elektrycznej, spaceru, kontaktu z rodziną czy wolności religijnej to jedne z podstawowych praw, które powinny zostać zapewnione. Maria Niełacna (2011, s. 22), twórczyni publikacji *Zmiany za murami? Stosowanie standardów postępowania z więźniami w Polsce*, wyznaczyła nawet minimalne standardy dotyczące warunków w więziennych celach: na jednego więźnia powinny przypadać 3 m² powierzchni w celi; więźniowie powinni posiadać dostęp do ciepłej wody oraz kącik sanitarny; w celach powinna figurować odpowiednia temperatura, wentylacja, a także dostęp do światła; w celi powinna panować czystość i przyzwoity stan sprzętów. Gwarancją respektowania praw człowieka, a także praw obywatelskich wobec więźniów stanowi katalog praw więźnia znajdujący się w art. 102 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy (t.j. Dz.U. z 2021 r. poz. 53, ze zm.) oraz Europejskie Reguły Więzienne.

W wyniku czynności prowadzonych przez pracowników Biura Rzecznika Praw Obywatelskich stwierdzono, że istotnym problemem w zakładach karnych jest kwaterowanie więźniów w wieloosobowych celach (Pismo Rzecznika Praw Obywatelskich, 2017). Przydzielanie do dużych cel zbyt licznej grupy osób, które często borykają się z ogromnymi problemami dotyczącymi kontrolowania emocji, powoduje wzrost stresu i napięcia, co prowadzi do sytuacji konfliktowych stanowiących zagrożenie bezpieczeństwa jednostki i osobistego osadzonego. Szczególnie cierpią na tym jednostki najsłabsze, z racji występowania znęcania fizycznego, które dla każdej z tych osób jest niezwykle traumatyzującym przeżyciem i niesie za sobą opłakane konsekwencje. Oprócz wyżej wymienionego problemu w celach tych panują bardzo trudne warunki bytowe, które nie mają nic wspólnego z poszanowaniem godności ludzkiej i prawa do prywatności. Jedna umywalka czy toaleta na całą celę, brak sprawnej wentylacji to jednoznaczne dowody na niespełnianie standardów uregulowanych w przepisach (Pismo Rzecznika Praw Obywatelskich, 2017).

Jak wynika ze statystyk, od 2014 do 2018 roku do kierowników jednostek organizacyjnych służby więziennej trafiło ponad 35 tys. skarg od więźniów dotyczących złych warunków bytowych (Nowak i in., 2020). Wyniki te obrazują, jak duża jest skala problemu zapewnienia osadzonym godnych warunków bytowych w polskim więziennictwie.

Plan dnia obowiązujący w zakładzie karnym

Ankietowanych zapytano o opinie w sprawie obowiązującego w zakładzie karnym planu dnia. Znaczna grupa badanych (83,7%) uznaje harmonogram za ściśle określony, co jasno może wskazywać, że postrzegają oni instytucję więzienia jako skrupulatnie zorganizowaną. Ponad 14% wykazało brak zdania w tym temacie, tylko jedna osoba nie postrzega planu dnia jako jasno sprecyzowany.

Literatura opisująca ten aspekt potwierdza wyniki badań własnych, że codzienność więzienna jest ściśle zaplanowana. Z założeń instytucji totalnej wynika nieustanna kontrola osadzonych. Obecny tam plan dnia wywodzi się z wewnętrznego porządku, który regulują zasady wykonywania kar pozbawienia wolności. Skonkretyzowane są podstawowe elementy dnia codziennego, takie jak: czas na sen, pracę, organizowane zajęcia proponowane przez administrację, spotkania ze specjalistami, czas i miejsce spożywania posiłków przez osadzonych. Wynika stamtąd również porządek widzeń, nabożeństw i katechez. Uporządkowana jest także kwestia robienia przez osadzonych zakupów, otrzymywania korespondencji, przeprowadzania rozmów telefonicznych. Ściśle określone są też miejsce, czas i sposób poruszania się osadzonych po jednostce. Na tej podstawie można zauważyć, jak bardzo nasiloną jest ingerencja instytucji w życie osobiste więźniów przez wewnętrzny porządek (Poklek, 2010, s. 41–42).

Możliwości rozwoju dla osadzonych

Czas odbywania kary pozbawienia wolności z założeń wynikających z procesu resocjalizacji powinien umożliwiać więźniom rozwój oraz dążenie do re-adaptacji społecznej. Należy zadbać o to, by samorealizacja mogła przyjmować wielorakie formy.

Respondentów poproszono o przedstawienie opinii na temat możliwości pracy osadzonych nad swoim własnym zachowaniem. Większość (63,6%) uznała szanse rozwoju dla osadzonych za duże, ponad 27% wybrało opcję „nie mam zdania”, zaś 9,1% uważa, iż skazani nie mają możliwości pracy nad własnym zachowaniem.

Potwierdzenie opinii studentów znajduje się w literaturze, gdzie przedstawione są różnorodne opcje rozwoju, z których mogą skorzystać skazani. Spędzanie czasu wolnego przez więźniów w sposób nieaktywny grozi konsekwencjami o charakterze demoralizującym bądź deprywacyjnym. Deprywacja w tym znaczeniu odnosić się może do braku zaspokojenia potrzeb takich jak docenienie jednostki, sprawczość czy potrzeba pełnienia określonej roli w społeczności.

Osadzeni wspomagają swój proces resocjalizacji i readaptacji społecznej poprzez np. pracę, wolontariat. Praca skazanych przybiera różne formy: pozazakładową lub zakładową; odpłatną lub nieodpłatną (Karpuszenko, 2017, s. 186–187). Z Rocznej informacji statystycznej wydanej przez Centralny Zarząd Służby Więziennej wynika, że w roku 2021 „powszechność zatrudnienia skazanych i ukaranych” wynosiła średnio 51,7%, co daje 32 304 więźniów. Zatrudnieni odpłatnie skazani/ukarani stanowili 23,9%, zaś pozostałe 27,8% to zatrudnieni nieodpłatnie (Roczna informacja statystyczna za rok 2021, 2022, s. 25). Zatrudnienie ma zwykle charakter pracy fizycznej np. w stolarni czy kuchni. Praca kształtuje poczucie odpowiedzialności za powierzone obowiązki, uczy przestrzegania zasad oraz daje osadzonym wrażenie „normalności” w czasie przymusowej izolacji.

Odpowiednio sprawujący się skazany może być również brany pod uwagę jako wolontariusz. Więzienia często obejmowane są programami wolontariatu przez różne instytucje, przykładowo: domy pomocy społecznej, hospicja bądź schroniska dla zwierząt. Działalność w każdym z wyżej wymienionych miejsc związana może być z różnymi zadaniami, począwszy od prac remontowych, przez pomoc w sprzątaniu, gotowaniu, a kończąc na bezpośredniej opiece nad pacjentem w placówkach paliatywno-hospicyjnych. Przywołana forma aktywności pozwala na kształtowanie wielu cech, np. cierpliwości, otwartości na nowe wyzwania czy wrażliwości (Braun, 2019, s. 102–106). Kluczowy jest fakt, że możliwość podjęcia pracy bądź wolontariatu przez więźniów należy uznać za formę nagrody, ponieważ nie każdy więzień dostaje tę szansę. Osadzeni, którzy są agresywni, z wysokim ryzykiem ucieczki bądź nie zasługują na taki przywilej (w wyniku np. nieprawidłowego zachowania), nie otrzymają zgody na owe aktywności (Karpuszenko, 2017, s. 187).

Powyżej skupiono się na dwóch możliwościach działalności skazanych. Wspomnieć należy, że istnieje znacznie więcej form dążenia do readaptacji – spotkania z bliskimi, ze specjalistami, korzystanie z przywileju edukacji w szkołach przywieziennych czy aktywność fizyczna. To wszystko i wiele innych form oddziaływań korekcyjnych kształtuje pożądane cechy, poszerza horyzonty jednostki oraz daje szansę na zakończenie procesu resocjalizacji powodzeniem.

Dostęp do kultury dla więźniów w zakładach karnych

Kultura jest szeroko rozumianym i szeroko definiowalnym pojęciem. Można ją określać jako ogół wytworów ludzkich przekazywanych z pokolenia na pokolenie. Jest pewnego rodzaju właściwością (cechą) ludzkich zbiorowości. Co należy

podkreślić, w rozwoju kultury głównym impulsem do jej powstawania i szerzenia się jest fakt życia w społeczeństwie, społecznościach. To społeczeństwo dostarcza, rozprzestrzenia i konsumuje powstałe twory kultury, jak m.in. zachowania, obrzędy, wierzenia, ideologię, teksty spisane i mówione, film, sztukę, modę czy sposób, w jaki wchodzimy w relacje z innymi ludźmi (Nowak, 2018). Toteż zasadne może być ogórne założenie, że w zakładach karnych występuje ograniczenie w dostępie do kultury.

Respondentów zapytano o to, jaki dostęp do kultury posiadają skazani. Z udzielonych odpowiedzi wynika, że ankietowani w większości – 63,6% – twierdzą, iż skazani posiadają pewne ograniczenia co do możliwości rozwoju kulturalnego. Ponad 16% uważa, że dostęp do kultury w zakładach karnych nie jest ograniczony, a 20% nie ma zdania na ten temat.

W przeciwieństwie do opinii studentów dotyczących dostępności kultury w zakładach karnych w literaturze znajdujemy badania, z których wynika, że osadzeni mają znaczące możliwości korzystania z dóbr kultury.

Poziom dostępności do kultury w więzieniu może zatem budzić zdziwienie, bo jest ona na wyższym poziomie, niż można by się tego spodziewać. Za przykład niech posłużą badania dotyczące poziomu czytelnictwa w Polsce. W 2021 roku wśród respondentów zapytanych o to, czy w ciągu ostatnich 12 miesięcy przeczytali jedną książkę, twierdząco odpowiedziało 38% (Zasacka i Chymkowski, 2022, s. 12). Porównując ten wynik ze społecznościami osadzonych, gdzie czytelnictwo sięga nawet 80%, można stwierdzić, że polscy więźniowie poprawiają statystyki czytelnictwa. Biblioteki to jedne z najczęściej odwiedzanych miejsc w aresztach. Literatura często stanowi sposób na rekreację w zakładzie, ale oprócz tego jest możliwością na chwilowe zatracenie się w treści książki i przedostanie się przez nią poza mury instytucji, błędząc myślami z dala od panującej rzeczywistości. Księgozbiory niektórych bibliotek instytucji karnych liczą nawet parę tysięcy egzemplarzy, a dodatkowo czytelnictwo promowane jest poprzez różnego rodzaju akcje np. konkursy literackie, zaproszenia autorów i panele dyskusyjne.

Książka nie jest jedynym elementem dostępu do kultury w więzieniu. Istnieją różnego rodzaju zorganizowane akcje, które mają za zadanie promocję kultury. Od 2015 roku Fundacja Pomost realizuje autorski projekt ekspresji osadzonych poprzez muzykę. Uczestnicy warsztatów piszą na nich teksty, uczą dykcji i finalizują swoją pracę grupowym utworem, który tworzą w całości – od tekstu do teledysku. Przegląd Sztuki Więziennnej w Sztumie to jedno z najstarszych przedsięwzięć artystycznych w więzieniach w Polsce. Organizowany przez Zakład Karny w Sztumie oraz Sztumskie Centrum Kultury, ma za zadanie popularyzować

twórczość więzienną i działać jako wydarzenie przedstawiające owoce prac artystycznych osadzonych. Z inicjatywy Aresztu Śledczego w Poznaniu odbywa się Ogólnopolski Konkurs Więziennej Twórczości Teatralnej. Podczas konkursu wybrane grupy teatralne, złożone z osadzonych, mają możliwość przedstawić swoje spektakle.

Ograniczony dostęp do kultury wpływa negatywnie na człowieka. Jako że jest zintegrowaną częścią życia codziennego, jego brak może prowadzić do pogarszających się stosunków ze społeczeństwem żyjącym poza zakładem karnym i tym samym do niepowodzenia w readaptacji społecznej. Oprócz tego zauważa się szczególny wpływ kultury na zdrowie. Liczni badacze analizujący uwarunkowania zdrowotne dostrzegają związek między kulturą (związany z nią styl życia, zachowania) a powtarzającymi się elementami modeli i koncepcji prezentujących się w czynnikach kształtujących zdrowie (Jaroszevska, 2013, s. 71–84). Dlatego tak ważna jest promocja kultury w środowiskach więziennych, zwłaszcza że większość osadzonych dopiero w zakładzie karnym pierwszy raz ma szansę na głębsze zetknięcie się z kulturą. Zajęcia kulturowe mają bardzo pozytywny wpływ na człowieka przebywającego w zakładzie karnym. Tego typu działania umożliwiają uwrażliwienie emocjonalne, pobudzenie twórczego potencjału jednostki, naukę nowych umiejętności i stanowią pomoc w odczuwaniu większej wartości siebie. Dają możliwość uzewnętrznienia swoich myśli i uczuć. Co więcej, pomagają w nawiązywaniu relacji, są sposobem na kreatywne i przyjemne spędzenie czasu, które również działa odśrodkowująco. Tego typu przedsięwzięcia można nazwać twórczym postępowaniem resocjalizacyjnym, które jest nastawione na: „rozwój potencjałów tych osób, ich kompetencji i umiejętności społecznych, a w konsekwencji powstawanie odmiennych od dotychczasowych parametrów tożsamości społecznej i indywidualnej” (Konopczyński, 2014, s. 24).

Dyscyplina panująca w zakładach karnych

Badanych zapytano również o to, jak postrzegają rygor panujący w zakładach karnych. Ponad 43% studentów uważa, iż więźniowie podlegają surowej dyscyplinie. Niemal 22% ankietowanych twierdzi, że w zakładach karnych nie występują rygorystyczne zasady, zaś 35,5% nie wyraziło opinii na dany temat.

Przekonania studentów zgadzają się z teoretycznym założeniem, że zakład karny jest instytucją totalną, gdzie obowiązuje system kar i nagród. Zarówno kary, jak i nagrody są formą przymusu, z czego wywnioskować można, że w zakładach karnych obowiązuje dyscyplina i określony porządek. Do tradycyjnych środków

oddziaływania penitencjarnego zalicza się pracę, naukę i zajęcia kulturowo-oświatowe oraz sportowe. Obecnie należą do nich również nagrody i kary dyscyplinarne. Wszystkie środki oddziaływań na skazanych są ujęte w poszczególnych ustawach i rozporządzeniach, takich jak rozporządzenie w sprawie sposobów prowadzenia oddziaływań penitencjarnych w zakładach karnych i aresztach śledczych z 14 sierpnia 2003 roku. Rozporządzenie to nie tylko określa ogólną definicję oddziaływania penitencjarnego, ale również warunkuje formę, zakres, podmioty upoważnione do jego prowadzenia oraz sposoby dokumentowania.

Tego typu przedsięwzięcia nazwać można twórczym postępowaniem resocjalizacyjnym, które jest nastawione na rozwój potencjałów więźniów, ich kompetencji i umiejętności społecznych. W konsekwencji nadaje im ono poczucie pewnej atrakcyjności interpersonalnej (nie odstają od reszty, nie są mniej zdolni, mniej utalentowani), co zwiększa szansę pozytywnej readaptacji (Szewczyk, 2021, s. 47).

Przemoc w zakładach karnych

Etap przymusowej izolacji jest bez wątpienia trudnym czasem. Zbyt duża liczba osób w jednej celi, zaspokajanie tylko podstawowych potrzeb, stres, odseparowanie od społeczeństwa oraz emocje temu towarzyszące często powodują zachowania destrukcyjne, niepożądane. Wśród osadzonych pojawiają się konflikty, które często przeradzają się w przemoc (Lewicka-Zelent i Huczuk-Kapłuk, 2021, s. 16).

Poproszono badanych studentów o przedstawienie opinii w kwestii częstotliwości występowania zjawiska przemocy w więzieniu. Ankietowani w 60% uznali przemoc za zjawisko będące codziennością w zakładach karnych. Niemal 24% wskazało pozycję „nie mam zdania”, podczas gdy pozostałe 16,3% uważa, iż przemoc nie jest częstym problemem wśród skazanych.

Postrzeganie przez studentów częstotliwości występowania przemocy w zakładach karnych znajduje potwierdzenie w literaturze oraz publikowanych przez służby statystykach. Dostępne informacje jednoznacznie wskazują na potrzebę zmniejszenia skali przejawów tego zjawiska.

Przemoc jest jednym z problemów społecznych. W porównaniu do agresji jest zjawiskiem cechującym się nieporównywalnością sił oraz intencjonalnością. Niezależnie od jej rodzaju celem jest wyrządzenie krzywdy (Młyński, 2012, s. 143–144). Służba więzienna jest zobowiązana przez ustawę z dnia 9 kwietnia 2010 roku o Służbie Więziennej (t.j. Dz.U. z 2021 r. poz. 1064 ze zm.) do zapewniania bezpieczeństwa osadzonym oraz właściwego ich traktowania. Zadanie

to nie należy do łatwych, na zazwyczaj niewielkiej przestrzeni znajdują się setki lub nawet tysiące osadzonych, skazanych za różnego rodzaju przestępstwa, co potęguje niewskazane zachowania. Owo zjawisko znacznie osłabia skuteczność resocjalizacji oraz wzmaga trudności w pracy funkcjonariuszy (Michalska i Michalski, 2020, s. 93).

W zakładzie karnym przemoc można rozgraniczyć na tę, która przejawia się w ramach stosunku: więzień kontra więzień, więzień kontra Służba Więzienna. Przemoc między współosadzonymi bywa uwarunkowana chęcią zademonstrowania wyższości, dominacji. Wśród aktów przemocy wobec współwięźniów wyróżniono: zgwałcenie osadzonego, znęcanie się nad osadzonym, bójki lub pobicia. W 2021 roku Centralny Zarząd Służby Więziennej odnotował następujące liczby tych zdarzeń: zgwałcenie osadzonego – 2, znęcanie się nad osadzonym – 13, bójka lub pobicie – 73 (Roczna informacja statystyczna za rok 2021, 2022, s. 39). Liczba bójek i pobić wydaje się zaskakująco niska w porównaniu ze stanem z 2017 roku, gdzie to zdarzenie nadzwyczajne miało miejsce 1102 razy (Roczna informacja statystyczna za rok 2017, 2018, s. 39). Różnica nie jest wynikiem zminimalizowania zjawiska przemocy fizycznej w zakładach karnych, ale konsekwencją zarządzenia Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z 3 stycznia 2018 roku. Dokument wprowadził uaktualniony wykaz zdarzeń, które mogą wystąpić w Służbie. Według niego obydwie wyżej wymienione sprawy klasyfikowane są jako zdarzenia nadzwyczajne, jeśli w wyniku zajścia nastąpiło „naruszenie czynności narządu ciała lub rozstrój zdrowia trwające dłużej niż 7 dni” (Bezpieczeństwo osadzonych..., 2020; Zarządzenie nr 1/2018 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 3 stycznia 2018 roku w sprawie służby dyżurnej w jednostkach organizacyjnych Służby Więziennej, zdarzeń mogących wystąpić w Służbie Więziennej oraz sposobu ich wyjaśniania i dokumentowania).

Przemoc nie występuje jednak tylko w zamkniętych celach pod nieobecność Służby Więziennej. Funkcjonariusze z racji wypełniania powierzonych obowiązków, egzekwowania dyscypliny, nagradzania i karania bywają traktowani przez osadzonych jak wrogowie, w szczególności gdy ograniczana jest umniejszona już wolność skazanych np. przez brak zezwolenia na widzenie z bliskimi. Praca w Służbie jest kwestią niosącą za sobą ogromne ryzyko, w końcu otoczenie stanowią często więźniowie odsiadujący kary za okrutne czyny. Według wyżej przywołanych statystyk w 2021 roku zdarzenie nadzwyczajne „napaść na funkcjonariusza” zaistniało 126 razy. Analizując te dane, można dostrzec tendencję spadkową – w roku 2018 miało miejsce 148 incydentów tego typu i z każdym rokiem ich liczba się zmniejszała (Roczne informacje statystyczne za lata 2018–2021, 2019–2022).

Jolanta Malina (2013, s. 40–50) skonstruowała zalecenia, które mogą pomóc w zniwelowaniu zjawiska przemocy w zakładach karnych. Wśród nich wyróżnia m.in. te związane ze wzmożoną czujnością pracowników, stosowaniem nagród, poprawą ogólnej komunikacji czy uświadamianiem skali problemu i konsekwencji jego popełnienia.

Zapobieganie przemocy w owych warunkach z pewnością sprawia trudności. Jednak dla poprawnego przebiegu resocjalizacji przeciwdziałanie jej jest konieczne.

Konsekwencje psychiczne odbywania kary w zakładach karnych

Kolejne stwierdzenie, które zostało poddane ocenie ankietowanych, dotyczyło obciążenia psychicznego w zakładach karnych. Niemalże 82% uważa, że odbywanie kary pozbawienia wolności przez skazanych negatywnie wpływa na ich zdrowie psychiczne. Ponad 5% osób twierdzi, że odbywanie kary nie jest obciążające psychicznie. Zdania na ten temat nie miało 12,7% respondentów.

Opinie studentów są tożsame z ogólnodostępną literaturą przejrzyscie ukazującą negatywne skutki psychiczne odbywania kary.

Pozbawienie wolności ma ogromny wpływ na zdrowie psychiczne osoby skazanej. Duży związek z tym, jak będzie się czuła osoba pozbawiona wolności, ma kontakt z najbliższymi, który w warunkach więziennych jest bardzo ograniczony lub nie ma go w ogóle. Innym czynnikiem, który wywołuje negatywne skutki, jest harmonogram dnia. Ze względu na jego ścisłe ustalenia skazany nie może sobie pozwolić na wykonywanie w dowolnym czasie wybranych przez siebie czynności, co mógł robić poza murami więzienia. Do najczęściej zgłaszanych przez skazanych dolegliwości w trakcie odbywania kary pozbawienia wolności należy notoryczny stan deprywacji potrzeb jako tzw. stan niezaspokojenia dowolnej potrzeby w poczuciu własnej wartości i sensie przeżywanej egzystencji (Ostrowska, 2013, s. 256). Złe samopoczucie może prowadzić do chorób psychicznych, a w konsekwencji do agresji, samookaleczania czy prób samobójczych.

Zjawisko resocjalizacji w zakładach karnych

Ankietowani zostali również zapytani o opinie na temat możliwości pozytywnej zmiany osadzonych i skuteczności resocjalizacji w zakładach karnych. Równe 40% badanych twierdzi, że resocjalizacja w polskim systemie więziennictwa raczej nie przynosi pożądanych efektów. Blisko 11% stanowczo stwierdza brak skuteczności resocjalizacji, a 20% respondentów zauważa efektywność przywołanego procesu. Z kolei ponad 29% wybrało opcję „nie mam zdania”.

Opinia studentów jest zgodna ze statystykami dotyczącymi poziomu recydywy. „Najważniejszym, nieodmiennie pierwszoplanowym wyznacznikiem skuteczności resocjalizacji, którym posługują się tak prawnicy, jak i pedagodzy jest kryterium recydywy” (Bartkiewicz, 2016, s. 47). Zaprzestanie działalności przestępczej powinno pokazywać skuteczność resocjalizacji. Im mniej byłych więźniów po raz kolejny złamało prawo, tym resocjalizacja jest bardziej skuteczna. Niestety nie bierze się tu pod uwagę bardzo wielu czynników. Osoba odsiadująca wyrok, mimo dużej zmiany wewnętrznej, w przyszłości znów może popełnić czyn karalny, gdy znajdzie się w bardzo trudnej sytuacji. Często zdarza się też tak, że skazani tylko chwilowo nie łamią prawa, by sprawić wrażenie zresocjalizowanych, a w rzeczywistości dążą do popełnienia kolejnych przestępstw. Oprócz prewencji recydywy ważne jest zapewnienie tego, by skazany poradził sobie w życiu w społeczeństwie w warunkach dalece odmiennych od tych panujących w więzieniach. Mimo bardzo dużych nakładów finansowych oraz grona wyspecjalizowanych osób resocjalizacja w Polsce wciąż opiera się na tych samych sposobach działania, które nie przynoszą oczekiwanych efektów.

Obawy więźniów dotyczące życia po ukończeniu odbywania kary

Respondenci zostali również zapytani o to, jak według nich więźniowie postrzegają swoją przyszłość po opuszczeniu zakładów karnych. Ponad 87% ankietowanych uważa, iż osadzeni obawiają się o swoją przyszłość, natomiast 3,6% twierdzi, że więźniowie nie przejawiają obaw dotyczących wyjścia na wolność. Około 9% badanych studentów wyraziło brak opinii na ten temat.

Przekonania studentów są zgodne z literaturą przedmiotu. W publikacjach zawierających wyniki badań tego zagadnienia wskazuje się na wiele obaw, z którymi zmagają się zarówno więźniowie, jak i byli osadzeni. Do najbardziej powszechnych należy zaliczyć strach przed wykluczeniem ze strony rodziny. Nie każdy skazany może liczyć na wsparcie najbliższych, ponieważ w wielu przypadkach mogło dojść do zerwania więzi rodzinnych, w momencie popełnienia przestępstwa, w czasie odsiadywania wyroku albo jeszcze przed złamaniem prawa. Brak kontaktu i pomocy ze strony bliskich nie tylko wpływa na psychikę osoby skazanej, utrudniając powrót do życia na wolności, ale ma także skutki związane ze sferą mieszkaniowo-bytową. Brak możliwości zamieszkania z rodziną czy pomocy finansowej sprawia, że sytuacja tych osób jest więc szczególnie trudna, gdyż zazwyczaj zasilają oni szeregi bezdomnych bądź zamieszkują z osobami

poznany w zakładzie karnym, w melinach i mieszkaniach opanowanych przez „świat przestępczy” (Woźniakowska, 2006, s. 8).

Więźniowie obawiają się także wykluczenia ze społeczeństwa, co jest często spowodowane stereotypowym myśleniem o skazanych. Istotną rolę w tym procesie mają media, które nie tylko często wydają nieprawdziwe opinie o skazanych, aby wywołać sensację i poruszenie społeczne, ale przede wszystkim umożliwiają dotarcie do szerokiej grupy odbiorców w kreowaniu „nowego” wizerunku sprawcy przestępstwa (Witkowska-Paleń, 2013, s. 43). Skazani mają także obawy przed znalezieniem pracy, ponieważ napiętnowanie osób, które odsiadywały wyrok, sprawia, że pracodawcy niechętnie chcą je zatrudnić. Dodatkowo więźniowie boją się, że nie będą posiadać odpowiedniego wykształcenia i zdolności do podjęcia pracy. Przedstawione powyżej przykłady to tylko mała część obaw, z którymi muszą się mierzyć więźniowie wracający do życia na wolności.

Podsumowanie

Jedną z podstawowych potrzeb człowieka jako istoty społecznej jest poczucie bezpieczeństwa. Jej zaspokojenie na poziomie państwowym stoi po stronie różnych instytucji powołanych do tego celu przez władze. W uproszczeniu można stwierdzić, że rola państwa w tym zakresie polega na odizolowaniu ludzi nieprzestrzegających określonych społecznie zasad wyrażonych przez ustanowione normy prawne. Ukaranie takich jednostek sprowadza się do umieszczania ich w zakładach karnych wchodzących w skład ogólnopaństwowego systemu więziennictwa. Na przestrzeni lat podlegał on licznym przeobrażeniom strukturalno-organizacyjnym dokonywanym przez aparat państwowy. Ta reorganizacja miała za zadanie poprawić skuteczność i efektywność jego funkcjonowania. Taka sytuacja wykreowała dogodne pole do tworzenia się wielu stereotypów o pozytywnym bądź negatywnym wydźwięku na tematy więziennictwa. Należy tutaj podkreślić, że pojęcia więziennictwa nie można monopolizować i odnosić tylko do osadzonych. Dotyczy ono bowiem zespołu uzupełniających się elementów, takich jak zakłady karne, ich personel czy system organizacji. Taka komplementarna zbiorowość jest przeznaczona przez władze państwowe do spełniania zadań na dwóch płaszczyznach: resocjalizacyjnej oraz izolacyjnej. Pobyt w zakładzie karnym ma z założenia sprzyjać readaptacji do ponownego wejścia w sferę życia społecznego. Stwarza to jednak pewien paradoks, powodując sytuację, w której pojedyncze jednostki z założenia zdemoralizowane (świadczy o tym sam fakt zamknięcia i odbywania kary) tworzą wspólnotę hermetyczną, co z kolei odbiera

im możliwość odbycia procesu resocjalizacyjnego tak efektywnie, jak gdyby zachodził on przy udziale pozostałej części społeczeństwa. Wiele niepoprawnych lub subiektywnych opinii narosło także wokół pracowników służby więziennej. Wynika to nierzadko ze specyfiki pracy jej członków, których środowiskiem są zakłady karne. Taki charakter profesji, podobnie jak u odbywających karę, determinuje ich enigmatyczność wobec innych zawodów. Ów stan rzeczy powoduje zainteresowanie opinii publicznej, która wykorzystując siłę przekazu, tworzy i implikuje masom utarte schematy oraz poglądy na więziennictwo. To z kolei buduje wokół całego systemu penitencjarnego powszechne mniemanie o jego represyjno-nieefektywnym charakterze.

Wobec tak wielu odmiennych przekonań narosłych przez lata wokół polskiego systemu więziennictwa konieczne wydaje się ponowne jego zbadanie. Podsumowując, znacząca liczba studentów prawidłowo postrzega życie więzienne osadzonych. Szczególnie zauważalna jest zgodność z literaturą w kwestii ściśle określonego planu dnia oraz możliwości rozwoju i pracy nad swoim zachowaniem podczas odbywania kary. Tożsame ze źródłami były również opinie na temat obciążenia psychicznego występującego u osadzonych oraz ich obaw o przyszłość po opuszczeniu zakładu karnego. Badania przeprowadzone były w trakcie COVID-19. Bez wątplenia w czasie postpandemicznym nastąpią zmiany w badanych obszarach, co warto poddać kolejnym analizom.

Streszczenie: Izolacja skazanych ma z założenia charakter ochronny dla społeczeństwa, jak i dla osadzonych, którzy w placówkach poddawani są działaniom resocjalizacyjnym mającym na celu ich powrót do życia społecznego. Z uwagi na specyfikę działalności zakładów karnych postrzeganie osadzonych i życia więziennego przez populację ogólną może przebiegać błędnie. W artykule na podstawie ankiety przeprowadzonej w trakcie pandemii COVID-19 przedstawiono opinie studentów na temat funkcjonowania polskich zakładów karnych. Wyniki badań studentów porównano do wiedzy i badań zawartych we współczesnej literaturze naukowej.

Słowa kluczowe: zakład karny, COVID-19, postrzeganie zakładów karnych, student

Abstract: The isolation of prisoners is meant to be of protective kind to the society and the imprisoned, who are subjected to all kinds of readaptation treatments to return to society. Due to the specifics of penal institutions, the general mass may have a flawed view of the facilities and the imprisoned. In the article we address this issue by comparing students' opinions that we have gathered during the COVID 19 pandemic, on the functioning of polish prisons and we analyse it based on current research in this field.

Keywords: prison, COVID-19, perception of prison life, student

Bibliografia

- Bartkowicz, Z. (2016). Skuteczność resocjalizacji – w kręgu drażliwych pytań. *Lubelski Rocznik Pedagogiczny*, 35(2), 45–54. <https://doi.org/10.17951/lrp.2016.35.2.45>
- Bezpieczeństwo osadzonych. Informacja o wynikach kontroli, KPB.430.002.2020, nr ewid. 52/2020/P/19/040/KPB. (18 czerwca 2020). Najwyższa Izba Kontroli. (2020). <https://www.nik.gov.pl/kontrole/P/19/040>
- Braun, K. (2019). Wolontariat w procesie resocjalizacji w zakładach karnych. *Roczniki Pedagogiczne*, 11(47), 95–108. <https://doi.org/10.18290/rped.2019.11s-6>
- Helios, J., Jedlecka, W., Kalisz, T. (2020). Zakład karny – pojęcie i podstawowe regulacje prawne. W: J. Helios, W. Jedlecka i T. Kalisz, *Zakład karny i szkoła jako przykłady instytucji totalnych* (wyd. 173; s. 19–63). E-Wydawnictwo. Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa.

- Jaroszevska, E. (2013). Kultura jako czynnik warunkujący zdrowie, diagnozowanie chorób i ich leczenie. *Problemy Polityki Społecznej. Studia i dyskusje* (Instytut Polityki Społecznej Uniwersytetu Warszawskiego), 21(2), 71–84.
- Karpuszenko, E. (2017). Praca a readaptacja społeczna osadzonych. *Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Pedagogika*, 26(1), 185–197. <https://doi.org/10.16926/p.2017.26.14>
- Konopczyński, M. (2014). Twórcza Resocjalizacja. Zarys koncepcji rozwijania potencjałów. *Resocjalizacja Polska (Polish Journal of Social Rehabilitation)*, (7), 13–28.
- Kusztal, J. (2011). Resocjalizacja przez kulturę artystyczną. W: B. Żurakowski (red.), *Kultura artystyczna w przestrzeni wychowania* (s. 139–148). Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Kwiatkowski, K. (2009). Słowo wstępne. *Przegląd Więziennictwa Polskiego. Kwartalnik poświęcony zagadnieniom kryminologicznym i penitencjarnym*, (62–63), 5–9.
- Lewicka-Zelent, A., Huczuk-Kapłuk, S. (2021). Violence in prison isolation. *Probacja*, 1, 13–26. <https://doi.org/10.5604/01.3001.0014.8935>
- Machel, H. (2014). *Sens i bezsens resocjalizacji penitencjarnej – casus polski*. Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Malina, J. (2013). Agresja i przemoc w środowisku osób pozbawionych wolności na przykładzie zakładów karnych w Wojkowicach i w Herbach. *Przegląd Więziennictwa Polskiego. Kwartalnik poświęcony zagadnieniom kryminologicznym i penitencjarnym*, (80), 25–50.
- Maszota, A. (2 lutego 2020). *Polscy więźniowie poprawiają statystyki czytelnictwa. Biblioteki to jedne z najczęściej odwiedzanych miejsc w aresztach, po książki sięga do 80% skazanych*. Booklips.pl. <https://booklips.pl/newsy/polscy-wiezniowie-poprawiaja-statystyki-czytelnictwa-biblioteki-to-jedne-z-najczesciej-odwiedzanych-miejsc-w-aresztach-po-ksiazki-siega-do-80-skazanych>
- Michalska, A., Michalski, D. (2020). *Zachowania niepożądane w zakładach karnych. Wybrane zagadnienia*. Wydawnictwo AEH.
- Młyński, J. (2012). Przemoc w rodzinie – skala zjawiska, ofiary przemocy i formy pomocy pracowników socjalnych. *Studia Socialia Cracoviensia*, 4(2), 141–156. <https://doi.org/10.15633/ssc.416>
- Niełaczną, M. (2011). *Zmiany za murami? Stosowanie standardów postępowania z więźniami w Polsce*. Stowarzyszenie Interwencji Prawnej.
- Niełaczną, M. (2017). *Mechanizm nie-doskonały? Dobra administracja więzienna – ustalenia i konkluzje badawcze*. Stowarzyszenie Interwencji Prawnej.
- Nowak, B. (2018). Wychowawcze oddziaływanie obcowania z kulturą w kontekście pomocy postpenitencjarnej. *Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego*, 50, 95–109. <https://doi.org/10.19195/2084-5065.50.7>
- Nowak, B. M., Mielnik, D., Nowacki, Z., Kasprzyk, M., Stachowicz, A. (2020). *Badania prawno-porównawcze dotyczące procedur, trybu, sposobu i zakresu rozpoznawania skarg oraz organów uprawnionych do rozpoznawania skarg osób odbywających kary i środki skutkujące pozbawieniem wolności w wybranych krajach europejskich*. Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Wyższa Szkoła

- Kryminologii i Penitencjarystyki w Warszawie. https://iws.gov.pl/wp-content/uploads/2020/05/2020_Ekspertyza-Badania-prawno-por%C3%B3wnawcze-dotycz%C4%85ce-procedur.pdf
- Ostrowska, K. (2013). *Psychologia resocjalizacyjna. W kierunku nowej specjalności psychologii*. Wydawnictwo Fraszka Edukacyjna.
- Ozga, A. (2017). Psychospołeczne skutki kary pozbawienia wolności w zakresie problemów społecznych. *Homo et Societas*, (2), 61–71.
- Pismo Rzecznika Praw Obywatelskich IX.517.599.2017.PM skierowane do gen. Jacka Kitlińskiego w sprawie warunków bytowych w jednostkach penitencjarnych. (2017). <https://bip.brpo.gov.pl/sprawy-generalne/pdf//2018/11/IX.517.599.2017/1499883.pdf>
- Poklek, R. (2010). *Instytucjonalne i psychospołeczne aspekty więzienia*. Centralny Ośrodek Szkolenia Służby Więziennej w Kaliszu.
- Roczna informacja statystyczna za rok 2017, BIS.0332.18.2017.GM. (28 lutego 2018). Ministerstwo Sprawiedliwości, Centralny Zarząd Służby Więziennej. <https://www.sw.gov.pl/strona/statystyka-roczna>
- Roczna informacja statystyczna za rok 2018, BIS.0332.17.2018.AP. (28 lutego 2019). Ministerstwo Sprawiedliwości, Centralny Zarząd Służby Więziennej. <https://www.sw.gov.pl/strona/statystyka-roczna>
- Roczna informacja statystyczna za rok 2019, BIS.0332.17.2019.AP. (27 lutego 2020). Ministerstwo Sprawiedliwości, Centralny Zarząd Służby Więziennej. <https://www.sw.gov.pl/strona/statystyka-roczna>
- Roczna informacja statystyczna za rok 2020, BIS.0332.17.2020.AP. (26 lutego 2021). Ministerstwo Sprawiedliwości, Centralny Zarząd Służby Więziennej. <https://www.sw.gov.pl/strona/statystyka-roczna>
- Roczna informacja statystyczna za rok 2021, BIS.0332.18.2021.MM. (25 lutego 2022). Ministerstwo Sprawiedliwości, Centralny Zarząd Służby Więziennej. <https://www.sw.gov.pl/strona/statystyka-roczna>
- Szewczyk, M. (2021). Czy kara może motywować? Wybrane aspekty systemu motywacji pozapłacowej w Służbie Więziennej. W: M. Strzelec i W. Kołodziejczyk (red.), *Zarządzanie dynamiczne w Służbie Więziennej – podręcznik refleksyjnej praktyki* (s. 41–54). Wydawnictwo DiG.
- Ustawa z dnia 9 kwietnia 2010 r. o Służbie Więziennej (t.j. Dz.U. z 2021 r. poz. 1064 ze zm.).
- Witkowska-Paleń, A. (2013). Wykluczenie społeczne b. więźniów a możliwości pomocy społecznej. W: J. Zimny (red.), *Współczesne zagrożenia. Formy i skutki* (s. 25–48). Katedra Pedagogiki Katolickiej, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II.
- Woźniakowska, D. przy współpracy: Bugno, P., Łagodziński M. i Nasiłowski, P. (2006). *Skazani i byli skazani na rynku pracy – ocena problemu z punktu widzenia organizacji pozarządowych [raport]*. Program „Bezrobocie – co robić?”. Fundacja Inicjatyw Społeczno-Ekonomicznych.
- Zajac, B. (2022). Wybrane problemy współczesnego więziennictwa w Polsce. *Kortowski Przegląd Prawniczy*, (1), 63–74. <https://doi.org/10.31648/kpp.7769>

Zasacka, Z., Chymkowski, R. (2022). *Stan czytelnictwa książek w Polsce w drugim roku pandemii (2021–2022)*. Biblioteka Narodowa.

Zarządzenie nr 1/2018 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 3 stycznia 2018 roku w sprawie służby dyżurnej w jednostkach organizacyjnych Służby Więziennej, zdarzeń mogących wystąpić w Służbie Więziennej oraz sposobu ich wyjaśniania i dokumentowania. <https://edu.cossw.pl/file/redirect.php?f=bzCzw0BPkKi>